

ПЕРЕДМОВА

Відомо, що найбільш активними та ефективними соціальними регуляторами є мораль і право. В тих сегментах соціальної діяльності де критичним є строге виконання встановлених правил поведінки застосовуються саме правові норми, що визначаються державою. Одним з видів забезпечення гарантії виконання визначених правових норм є встановлення державою спеціальних способів та форм примусу, що спонукають суб'єктів до правомірної поведінки, а у випадку недотримання суб'єктами правових норм призводять до застосування до них різнорідних санкцій.

В тих напрямках, де необхідні спеціальні форми примусу та гарантії здійснення певного порядку, від імені держави діють правові норми, що регулюють поведінку і відношення людей та соціальних громад у різних формах їх реалізації. Право, як і саме життя, є певним організмом, що розвивається – системою. Розвиток цивілізацій, укладів, формацій у соціальному організмі суспільства породжує різні кшталти діяльності, обумовлює їх трансформацію, відмирання та появу. Право прямує за цими процесами і робить своїм предметом уваги адекватні тому чи іншому історичному часу стосунки людей.

Так, проблеми захисту життя породили кримінальне право. Проблеми охорони, користування власністю індивідів і юридичних осіб, держави із загальної системи права виокремили цивільне право та систему його модифікацій в різноманітні періоди історії окремих країн. Розвиток трудових відносин в епоху капіталізму породило трудове право. Погрози, що виниклі у зв'язку з варварським ставленням людини до природи, зумовили створення екологічного права тощо.

Револьюційні перетворення в розвитку суспільства на сучасному етапі обумовлені інтеграцією низки вихідних елементів розуму людини та вже досягнутих результатів еволюції земної цивілізації. У їхньому числі – енергетика думки та слова, можливості їх вираження в різних формах і відображення на різних носіях, рівень розвитку математики, кібернетики, техніки та сучасних інформаційних технологій. Комбінація цих елементів інтелектуального і технологічного розвитку суспільства на перетинанні XX і XXI століть створило

передумови для переходу на зовсім інший рівень цивілізації – інформаційне суспільство. У період інформатизації та глобалізації людства інформаційні технології стають масово доступними і поширюються на всі галузі діяльності людини. Це перетворило інформацію та усе, що пов'язане з її обігом, як зі специфічним об'єктом інтересів особистості, суспільства та його структур, в особливий предмет діяльності і соціальних відносин. Саме ці причини обумовили виділення «інформаційної діяльності» у предмет правових відносин.

В той же час, інформаційні ресурси та знання, як породження інтелекту в різноманітних формах матеріального та нематеріального виразу, на часі має колосальний потенціал впливу на свідомість людини. Інформаційні ресурси, виражені в певних формах сприйняття, можуть бути використані як засіб для формування суспільної думки, виховання, управління та організації, з одного боку, а з іншого – як спосіб морального руйнування особистості, скоєння правопорушення і навіть злочину. Іншими словами, інформаційний вплив може мати як позитивний, так й негативний характер залежно від цілей і засобів його використання. Саме ця властивість робить такі можливості ефективним соціальною зброєю, породжуючи проблему специфічних правопорушень та інформаційної безпеки, що не дозволяє поставити її в ряд із вже освоєними правом предметами регулювання, диктує необхідність виділення інформаційної сфери, як особливого предмету, а відносини у цій сфері – інформаційні відносини, як об'єкта, що потребують уваги правової науки і практики, у самостійну галузь правового регулювання – інформаційне право.

Дослідженню проблем правового інституту юридичної відповідальності та її галузевих напрямів присвячені праці вітчизняних вчених-юристів К. В. Басіна, С. В. Бобровника, В. С. Венедіктова, Н. В. Гришина, Е. С. Дмитренко, О. В. Зайчука, О. В. Іваненко, В. К. Колпакова, О. В. Кохановської, Н. Крестовської, Д. М. Лук'янеця, Л. О. Макаренко, О. Максимюк, Л. Матвєєвої, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, В. В. Сидоренко, Т. І. Тарахонич та інші.

У своїх роботах науковці звертаються до різних площин юридичної відповідальності як в межах фундаментальних, так й прикладних наукових розробок в різних галузях права. Так дослідник з проблем теорії держави і права

К. В. Басін розглядає природу та форми реалізації юридичної відповідальності через призму реалізації прав людини¹. Ю. Ю. Бисага досліджує питання юридичної відповідальності органів державної влади та місцевого самоврядування². О. В. Іваненко вивчає роль правоохоронних органів у процесі забезпечення юридичної відповідальності³. Серед досліджень в галузі філософії права відома дисертація О. Д. Максимюка де розглядається значення моральних норм при формуванні принципу невідворотності юридичної відповідальності⁴. Творчий колектив під керівництвом Н. М. Оніщенко досліджує досвід демократичних правових системах щодо розвитку інституту юридичної відповідальності⁵.

Фундамент досліджень інституту адміністративно-правової відповідальності у вітчизняній правовій науці складають дисертаційне дослідження Д. М. Лук'янеця, який розглядає концептуальні засади та проблеми розвитку інституту адміністративної відповідальності⁶, а також навчальні посібники В. К. Колпакова «Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право)»⁷ та «Адміністративна відповідальність в Україні» за загальною редакцією А. Т. Комзюка. На рівні кандидатської дисертації Н. В. Гришина досліджує соціально-правовий аспект адміністративної відповідальності⁸.

Проблеми адміністративної відповідальності розглядалися й фахівцями в галузі фінансового права. Наприклад, предметом дисертації В. В. Сидоренко була адміністративно-правова відповідальність за економічні правопорушення⁹. Дослідженню прикладних аспектів юридичної відповідальності суб'єктів

¹ Басін К. В. Юридична відповідальність: природа, форми реалізації та права людини [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Басін Кирило Володимирович ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2006.

² Бисага Ю. Ю. Юридична відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування: теоретико-правове дослідження [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Бисага Юрій Юрійович ; Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2011.

³ Іваненко О. В. Сутність юридичної відповідальності та роль правоохоронних органів у її забезпеченні [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Іваненко Олена Володимирівна ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2007.

⁴ Максимюк О. Д. Принцип невідворотності юридичної відповідальності : гносеологічний підхід [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Максимюк Олександр Дмитрович ; Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2011.

⁵ Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах. За аг. ред. Н. М. Оніщенко. – К. : Юридична думка, 2009. – 216 с.

⁶ Лук'янець Д. М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми правореалізації [Текст] : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.07 / Лук'янець Дмитро Миколайович ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2007.

⁷ Колпаков В. К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право) : навч. посіб. / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.

⁸ Гришина Н. В. Соціально-правовий аспект адміністративної відповідальності : дис. ... канд. юрид. наук [Текст] : 12.00.07 / Гришина Наталія Вікторівна ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2007.

⁹ Сидоренко В. В. Адміністративно-правова відповідальність за економічні правопорушення [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Сидоренко Вікторія Володимирівна. – К. : Державний науково-дослідний інститут МВС України. – К.: 2011. – 19 с.

фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України присвячена монографія Е. С. Дмитренко¹⁰.

В трудовому праві проблеми відповідальності розглядає В. С. Венедіктов¹¹.

Що ж до питань юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері, то вітчизняні дослідники торкаються їх у галузевих правових дослідженнях. Так, в контексті адміністративної відповідальності в цій сфері існує дисертаційне дослідження Ю. М. Нечипорук¹².

О. В. Кохановська вивчає цивільно-правову відповідальність за порушення інформаційних прав в процесі аналізу цивільно-правових проблем інформаційних відносин¹³. Предметом дослідження С. В. Ясечко є цивільно-правова відповідальність за порушення права на інформацію¹⁴.

Найбільшій увазі правопорушенням в інформаційній сфері присвячені дослідження в напрямку кримінального права, в яких розглядаються злочини, пов'язані з використанням інформаційних технологій та інформаційною діяльністю. Мабуть, цей факт обумовлений не тільки тяжкістю їх скоєння, а й наявністю в КК статей та відповідних санкцій, що носять суто інформаційно-правовий характер.

Питанням кримінально-правової відповідальності за злочини передбачені розділом XVI КК України присвячена кандидатська дисертація М. В. Карчевського¹⁵ в якій здійснено аналіз складу злочину за ст. 361 «Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж». Досліджуючи кримінально-правову характеристику злочину за цією статтею КК до проблем кримінальної відповідальності

¹⁰ Дмитренко Е. С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України : монографія // Е. С. Дмитренко. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 592 с.

¹¹ Венедіктов В. С. Проблемы ответственности в трудовом праве [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05 / Венедіктов Валентин Семенович ; Харьковський ін-т внутрішніх дел. – Х., 1994. – 280 с.

¹² Нечипорук Ю. М. Адміністративна відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері України : дис. ... канд. юрид. наук [Текст] : 12.00.07 / Нечипорук Юлія Михайлівна; Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». – Київ, 2014.

¹³ Кохановська О. В. Цивільно-правові проблеми інформаційних відносин в Україні [Текст] : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.03 / О. В. Кохановська. Київський національний університет ім. Т. Шевченка, – К., 2006. – 531 с.

¹⁴ Ясечко С. В. Цивільно-правова відповідальність за порушення права на інформацію [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ясечко Світлана Вадимівна ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 224 с.

¹⁵ Карчевський М. В. Кримінальна відповідальність за незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж (аналіз складу злочину) [Текст] : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Карчевський Микола Віталійович ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2003.

звертається також Н. А. Розенфельд¹⁶. Предметом дослідження Т. В. Михайліної¹⁷ є кримінальна відповідальність за створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут (ст. 361-1).

Але наведені дослідження за вказаним розділом Кодексу не обмежують коло інформаційно-правового складу та змісту багатьох інших статей КК, наприклад, за режимами інформації. Так О. Е. Радутний проводив аналіз складу злочинів та досліджував проблеми кримінальної відповідальності за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, які становлять комерційну таємницю¹⁸, що теж входить до предмету інформаційного права.

Огляд джерел із інформаційно-правової проблематики Російської наукової думки показує, що до проблем юридичної відповідальності за порушення прав на інформацію та інформаційні правопорушення в своїх працях фрагментарно зверталися І. Л. Бачило, В. М. Лопатін, М. А. Федотов, А. М. Топорнін в контексті відповідальності органів державної влади в умовах інформатизації¹⁹. В. М. Боєр і О. Г. Павельєва²⁰ розглядають зміст «комп'ютерних» злочинів, тощо.

Саме зазначені та інші праці вітчизняних та зарубіжних вчених складають теоретичну базу, підґрунтя дослідження, що пропонується.

Міжгалузевий характер інформаційного права потребує комплексного аналізу інституту юридичної відповідальності за порушення прав на інформацію та правопорушення в інформаційній сфері в цілому з метою забезпечення інформаційної безпеки людини, держави та суспільства шляхом удосконалення механізму регулювання правовідносин, які виникають під час здійснення інформаційної діяльності (інформаційних правовідносин), що має велике

¹⁶ Розенфельд Н. А. Кримінально-правова характеристика незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Розенфельд Наталія Андріївна ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2003.

¹⁷ Михайліна Т. В. Кримінальна відповідальність за створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут [Текст] : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Михайліна Тетяна Вікторівна ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2010.

¹⁸ Радутний О. Е. Кримінальна відповідальність за незаконне збирання, використання та розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю (аналіз складів злочинів) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Радутний Олександр Едуардович ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. – Харків, 2002.

¹⁹ Бачило І. Л., Лопатін В. Н., Федотов М. А. Информационное право: Учебник/ Под ред. Акад. РАН Б. Н. Топорнина. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 789 с.

²⁰ Боєр В. М., Павельєва О. Г. Информационное право: учеб. пособие. Ч. 1 / В. М. Боєр, О. Г. Павельєва; ГУАП. – СПб., 2006. – 116 с.

значення для удосконалення методології інформаційного права, а також для покращення дії норм чинного законодавства.

Монографія є підсумковим результатом науково-дослідної роботи «Проблеми юридичної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері в умовах формування інформаційного суспільства в Україні», яка проводиться творчим колективом інституту в межах планів НДР НДПП НАПрН України на 2011 – 2016 роки.

Автори видання пропонують своє бачення деяких традиційних та дискусійних питань розгляду правового інституту «юридична відповідальність» в специфічному секторі соціального буття та діяльності людини в цивілізації майбутнього – інформаційному суспільстві.

В процесі проведення НДР виконавці зіткнулися з відомою для багатьох галузей права, зокрема і для інформаційного права проблемою – не однозначною визначеністю ключових наукових понять, як правових категорій, яку можливо вирішити лише в процесі формування термінологічно-понятійного апарату – аксіоматики інформаційно-правових досліджень.

У монографії досить ретельно, проаналізовано зміст та структура предмету правового регулювання, пов'язаного з обігом інформації, інформаційною діяльністю, виникаючими правовідносинами, яку аргументовано пропонується визначити словосполученням «інформаційна реальність». Надається авторське бачення змісту та структури цієї важливої для розвитку інформаційно-правових досліджень соціальної інституції. В процесі дослідження надаються авторські визначення таким важливим науковим категоріям, як «інформаційна сфера», «інформаційна діяльність», «інформаційні правопорушення», тощо.